

DOKTORI ÉRTEKEZÉS (PHD) TÉZISEI

Fábián László: *Az Édes Anna legendárium – Kosztolányi Dezső
regényének elő- és utóélete*

Témavezető: Dr. Thimár Attila PhD, Csc, egyetemi docens

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalom-
tudományi Kar, Irodalomtudományi Doktori Iskola

2014

A kutatás előzményei, problémafelvetés

Disszertációm tárgya Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényének elemzése és értelmezése. Eleinte pusztán az adaptáció, azaz a film és az irodalom összefüggéseit vizsgáló kutatásaim részeként tekintettem a regényre, később azonban a szöveg a Kosztolányi-kánonban elfoglalt helyzete, valamint a középiskolai oktatásban betöltött szerepe miatt is érdekelni kezdett. Úgy döntöttem, előbb a filológiai összefüggéseket tárom fel, amelynek fontos része az Édes Anna keletkezéstörténete is. Rövid kitekintésre ösztönöztek a regény cselekményének és keletkezési idejének összefüggései, továbbá Kosztolányinak a textus szövetén túlmutató, egyértelmű és világos megnyilatkozásai is. Amint nem függetleníthető mindezekről az a történelmi környezet sem – alapvetően a '10-es évek végétől a '20-as évek közepéig terjedő időszak –, amely sajátos értelmezési keretet biztosít az Édes Annának. Ez tehát az oka annak, hogy a kitekintés az értelmezés adekvát szempontjává válhatott.

A regény összetettségét és újszerűségét akkor értékelhetjük igazán – és értelmezhetjük pontosan –, ha a korszakban keletkező, hasonló tematikájú alkotásokat is megismerjük, többek között a szegénység, a cselédsors, a vidéki és a városi élet, valamint a prostitúció viszonylatában. A regény poétikai vizsgálata során éppen ezért a történelmi narratíva által kínált olvasatot érvényesítem, hiszen ez adhatja meg az elemzések módszertani alapvetéseit.

Hiányos ugyanakkor az értelmezés, ha kimaradnak belőle a publikálást követő hatások. Ez egyfelől a recepció ismeretét feltételezi, másfelől a szöveg továbbélésének kérdését jelenti. Jól tudjuk, hogy élete utolsó esztendejében még maga a szerző kezdte meg regényének adaptálását azzal, hogy a kézirathoz képest komoly szövegváltoztatásokkal élt a színpadra szánt átiratában. Emellett kézenfekvő a meglévő filmes feldolgozások motivikus elemzése is, valamint viszonyításuk az eredeti textushoz. A teljes körű vizsgálat szándékával, a filmes látásmód és a filmnyelv sajátosságainak befogadásához, mindenképpen érdemes áttekinteni az adaptáció elméletének legfontosabb tanulságait.

A kutatás módszertana

Az elemzés legfontosabb módszere a szakirodalomban történeti narratívának nevezett megközelítési rendszer adta perspektíva. Azért éppen a történeti narratíva, mert alkalmazásával jól látható és bizonyítható, hogy mennyire unikális és összetett az Édes Annában megjelenő kifinomult és részletekben gazdag társadalomrajz, amint azokat a tematikusan áttekintett szépirodalmi alkotások is alátámasztják. Azaz a szöveg lélektani és egzisztenciális aspektusain túl, a lehetséges olvasatok konnotációjában leginkább a korrajz jelleget és a társadalomtörténeti vetületet vizsgáltam. Filológiai megközelítésem elsősorban a regény keletkezés- és befogadás-történetére terjedt ki, míg a textus esetében a korrajz adta

motívumelemzés Anna valós társadalmi helyzetére és a felmerülő, vélt vagy valós perspektívára vonatkozott. Így válhatott a disszertáció részévé a szegénység, a cselédsors, a prostitúció és a vidék-nagyváros tematika századfordulós megjelenésének áttekintése, és természetesen a legfontosabb tanulságok összevetése Kosztolányi életművének korábbi alkotásaival, sőt, magával az Édes Annával.

Disszertációm második részében a regényből készült adaptációk, főként a filmes feldolgozások befogadástörténetével és motivikus elemzésével foglalkoztam. A szerkezet, az elbeszélői megközelítés, a narráció és a hűség-elv szempontjai mellett dolgozatom tárgya a szereplők rendszerének, azaz a főbb karakterek jellemének és a regényében megismert archetipikusságuknak, valamint az adaptációkban megjelenített változataiknak az összehasonlítása, és természetesen mindezeknek az értelmezési keretként, olvasatként való elemzése.

Kiegészíti továbbá a fentieket egy, a regény közoktatási helyzetét szinkron és diakrón nézőpontból egyaránt felvonultató rövid összefoglalás is, amelynek része a gimnazista diákokkal rögzített felmérés az olvasás- és a filmélménnyel kapcsolatban.

Új eredmények

A történeti narratíva alkalmazása az újszerű olvasat esélyét jelenti Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényének befogadásakor, hiszen ez a nézőpont semmiképpen sem érvényesült dominánsan a szöveg recepciójában, mivel azt leginkább az ideologikusság határozta meg, főként az 1950-es évektől kezdődően. Indokolt és időszerű volt tehát a megközelítés alkalmazása és szövegre vetítése.

Aki ismeri a '10-es évek végétől Kosztolányi írásait, tevékenységét, annak nyilvánvaló, hogy a regényben számos utalás, konnotatív tartalom lehet saját korábbi eszméivel, tévhiteivel, vállalásaival és tévelygéseivel kapcsolatban, miközben természetesen lélektani hatású szövegről van szó, azaz személyiség- és korrajzról egyaránt. De a regény egy kifejezetten zavaros történelmi korszak társadalmi, szociális és pszichés lenyomata is, ha tetszik a regény tökéletes példája mű és életmű dialógusának.

Sokan és sokféleképpen tárták már fel a szöveg olvasatait, az Édes Anna konnotatív rétegeit, mégis úgy éreztem, olyan, koncepciójában is átfogó analízis nem létezik, amelyben a filológia, a recepciókutatás, a narratológia, a motívumcentrikus és a jelentésre fókuszáló nézőpontok, valamint a különféle olvasatok szempont-rendszerei egyaránt az értelmezés részévé váltak volna.

Egyfelől a recepció alapján is bizonyítható, hogy a szerző nem véletlenszerűen alkotta meg, hanem nagyfokú tudatossággal

hozta létre főszereplőjének az alakját. Másfelől azonban a konstruálás folyamatában, például Édes Anna társadalmi helyzete és szerepe tekintetében, konkrét mintákat is követett.

Miközben a regény nyilvánvalóan a fikcionálás aktusaként született, eközben az Édes Anna számos elemében Kosztolányi önreflexiója a valóságra és a külvilágra, így a szerző nagyon tudatos olvasata saját korával, életével és világlátásával kapcsolatban.

Újabb tézisem tehát, hogy Kosztolányi korrajza, továbbá az a kifinomult társadalomlélektani és szociális ábrázolás, amely leginkább a narrációban és a környezet, a szereplők jellemzésében mutatkozik meg, komplexitásában és szenzibilitásában egyedivé teszi az Édes Annát.

A regényből készült mozgóképes feldolgozások sajátos módon értelmezik újra Kosztolányi Dezső regényét. Az Esztergályos-féle film nézőpontja és értelmezési kerete sokkal közelebb áll a regény színpadi átiratának olvasatához, érzelmeket és érzékiséget erősítő hatással, míg Fábri munkája ideológiailag erőteljesen átitatott alkotás, ily módon el is szakad a forrásműtől. Vitathatatlan ugyanakkor kanonizáló és reaktivizáló szerepe, valamint egyedi formanyelvi megoldásai.

Ami Kosztolányi számára az önreflexió eszköze, az Fábrinál és Esztergályosnál teljesen elsikkad, a rendezők olvasatának egyáltalán nem része.

Mindkét filmes feldolgozása valójában töredékes és szabad adaptáció, azaz az alkotók kisebb-nagyobb részben csupán inspirációként használták Kosztolányi regényét, egészen eltérő értelmezésben ábrázolva az abban megjelenő világot.

A témában végzett publikációs tevékenység

FÁBIÁN László, *Kosztolányi Édes Annájának sorsa és helyzete a középiskolai oktatásban*, Könyv és Nevelés, OFI, előkészületben

FÁBIÁN László, *Édes Anna-legendárium – Kosztolányi korrajza és politikai reflexiói az Édes Anna című regénye kapcsán*, Kortárs, 2014/2, 80-85.

BODÓ Márton – DOBOZY Nóra – FÁBIÁN László – SZMOLYAN Gabriella, *Magyar nyelv és irodalom tankönyv 10.*, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2014. (adaptációs fejezet)

BODÓ Márton – DOBOZY Nóra – FÁBIÁN László – SZMOLYAN Gabriella, *Magyar nyelv és irodalom tankönyv 9.*, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013. (adaptációs fejezet)

FÁBIÁN László, *Az adaptáció: Édes Anna (film és irodalom)*, Bp., Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., IKT Műhely 2010.

FÁBIÁN László, *Tudatos médiafogadás?! A mozgóképkultúra és médiaismeret tanításának tapasztalatai, avagy mai gimnazisták „Brüsszeli 12”-je*, Bp., Kobak könyvsorozat, Nemzetközi Gyermekektől Szolgálat-ORTT, 2010, 201-209.

FÁBIÁN László – OSZTROLUCZKY Sarolta, *Érettségi tudástár magyar nyelv és irodalomból*, Bp., Bölcsélet Egyesület, 2007.